

UKRAYNA MEDYASI: SİYASET, MEDYA İLİŞKİLERİ VE BAĞIMSIZLIK SONRASI GELİŞME VE SORUNLAR

K. Leyla Budak*

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlıklarını elde eden yeni devletler, demokratikleşme çabalarını kendi koşulları içinde sürdürmektedirler. Bu süreç cumhuriyetlerin ekonomik, sosyal, siyasal problemleri; iç ve dış dengeleri açısından farklı öncelikler içermekte, değişik aşamalardan geçmektedir. Ancak bu devletlerin her aşamada, siyasi bağımsızlığın pekişmesine, birlik ve bütünlüğünün korunmasına ayrı önem verdiklerini belirtmeliyiz.

Elbette arzu edilen, anayasalarda belirlenmiş olan demokratik sistemin bütün kural ve koşullarıyla uygulanabileceği son aşamaya ulaşılmasıdır. Çağımızda kitle iletişim araçlarının demokrasiye sağlıklı geçiş sürecindeki işlevleri genç cumhuriyetlerin hepsinde önemli birer konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düşünceden hareketle, sözü geçen cumhuriyetlerdeki kitle iletişim olanakları, yasal düzenlemeler, belirleyici koşullar, sorunlar ve medya-toplum ilişkileri tek tek ele alınmış ve birer makale çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Ukrayna medyası ele alınacaktır.

Genel

Bilindiği gibi, Ukrayna SSCB'nin sona erdiğini beyan eden antlaşmayı imzalayan üç Slav devletinden biridir. 8 Aralık 1991 tarihinde Belojevsk'da, Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafından imzalanan anlaşma sonucundaki gelişmelerle on beş yeni cumhuriyet tarih sahnesine çıkmıştır.

---

* Yrd. Doç. Dr. K. Leyla Budak, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, öğretim üyesi.

Adı “sınır ülkesi “ anlamına gelen Ukrayna, 603.700 kilometrekare yüzölçümü ve elli milyonu aşan nüfusu ile Doğu Avrupa'nın en büyük ülkelerindedir. Doğuda ve kuzeydoğuda Rusya, kuzeyde Beyaz Rusya (Belarus), batıda Polonya, Slovakya, Macaristan, güneybatıda Romanya ve Moldova ile sınırı bulunan Ukrayna güneyde Karadeniz üzerinden Türkiye ile de komşudur.

Ülkenin başkenti Kiev'dir. Ayrıca Harkov, Donetsk, Odessa ve Kırım'daki Sivastopol ile Simferopol gibi büyük şehirlere sahip bu ülkede çeşitli dillere ve dinlere rastlanır. Ülke genel olarak üç bölgede ele alınmaktadır. Batı Ukrayna, Doğu Ukrayna ve Kırım Özerk Bölgesi. Ukrayna; bölgesinde önemli jeopolitik ve jeostratejik bir konuma sahiptir. Sanayisi gelişmiştir. Geniş düzlüklerde tahıl üretilir. Rusya ve Orta Asya 'yı da Avrupa'ya bağlayan petrol ve doğalgaz güzergahı Ukrayna'dan geçer. Karadeniz üzerinden de İstanbul ve Çanakkale boğazları yoluyla açık denizlere ulaşılır.

Sovyet sisteminin dağılması sonucu Ağustos 1991'de bağımsızlığına kavuşan Ukrayna'nın Türkiye ile ilişkileri gelişmektedir. İki ülke arasında anlaşmalara dayalı siyasi, kültürel ve ekonomik işbirliğine yönelik diyalog sürdürülmektedir. Türkiye Ukrayna işbirliğinde yeni adımlar atılmakta, Ukrayna enerji ve konut inşaatı alanında Türkiye ile işbirliği yapmaya istekli olduğunu belirtmektedir.¹ Ayrıca ülke gerek Avrupa gerek Rusya ile olumlu ilişkiler kurmak ve geliştirmek konusunda özel bir gayret sarfetmektedir. Diğer yandan Ukrayna Avrupa ülkeleri ile, özellikle Polonya ile yakın ilişkiler içindedir. Gerek Ortodoksların gerekse Katoliklerin Ukrayna'da etkisi büyüktür. Ülke genelinde Rusya'nın etkisi de fazladır. Özellikle ülkenin doğusunda Sovyet etkisi daha çok hissedilmektedir. Rusça konuşanlar ve Rus kökenliler, ülkede önemli bir oranı teşkil etmektedir. Rusya 2004 yılı sonlarında Ukrayna'nın en önemli ticari ortağı konumuna gelmiştir.

Kitle İletişim Alanını Düzenleyen Yasalar

Kitle iletişim sistemlerini birer makale çerçevesinde incelediğimiz diğer genç cumhuriyetlerde olduğu gibi Ukrayna'da da kitle iletişim alanında bağımsızlığın en önemli dayanaklarından biri, gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulmasıdır. Ukrayna Anayasası'nda medya alanı ile ilgili iki temel düzenleme vardır. Anayasanın 15. maddesi basının sansürünü yasaklamaktadır. Madde 35 ile de basın, vicdan ve ifade özgürlüğü düzenlenmekte, bu hakların evrensel olduğu belirlenmekte ve bireylerin

¹ “Türkiye Ukrayna İşbirliğinde Yeni Adımlar”, *Avrasya Bülteni*, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Aylık Bülteni, Ankara, Haziran 2005, Sayı:35.

düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü kullanarak yazılı, sözlü ve diğer yollarla kanaatlerini yayma hakkı olduğu belirtilmektedir.

16 Kasım 1992'de "Basılı Medya Hakkındaki Kanun" yayınlandı. Bu yasa hükümleri uyarınca medyaya yönelik devlet müdahalesinin önüne geçileceği belirtilmiştir. Ancak devlet kontrolü, tıpkı diğer genç cumhuriyetlerde olduğu gibi farklı formlarda varlığını sürdürmüştür.² Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde bir dizi medya kanunu yayınlanmıştır. "Televizyon ve Radyo Kanunu" (1993), "Haber Ajansları Hakkındaki Kanun" (1995), Medyaya Devlet Desteği ve Gazetecilerin Sosyal Açıldan Korunması Hakkındaki Kanun" (1997) , ayrıca "Devlet Sırlarının Korunması Hakkındaki Kanun", medya alanını doğrudan etkileyen yasal düzenlemelerdir.³

Gerek Anayasanın gerekse ilgili kanunların, problemlerin çözümünde ve toplum medya ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir rolü vardır. Ukrayna'daki yasal düzenlemeler teknik açıdan ve teorik olarak basın özgürlüğünü garanti altına almaktadır. Ancak ifadelerdeki bazı belirsizlikler ve geniş tanımlamalar kimi sorunlara da neden olmaktadır. Belirtmek gerekir ki gerek Anayasanın gerekse ilgili yasaların basın alanında sağladığı garanti tek başına yeterli olamamaktadır. Cevap bekleyen soru, kanunların, özgür ve manüpile edilmeyen bir kitle iletişim sisteminin garantisini mi sağladıkları yoksa kanunlarda geniş tanımlamalarla ifade edilen terim veya açıklamaların, hükümetlere kitle iletişim alanını kontrol etmenin yeni bir yolunu mu açtığıdır.⁴ Uygulamalarda görüldüğü üzere kanunlar tek başlarına medyanın özgürlüğünü garanti altına alamamaktadır.

Özellikle geçiş dönemini yaşayan tüm ülkelerde kanunların sözlerle ifade edilen resmi tanımlamaları yüzeysel bir değer gösterebilmekte, gerçek anlamda demokrasi kültürünün henüz oluşmamış olması tüm yasal ve politik sistemi etkileyebilmektedir. Bu anlamda medya yasalarının ifadeleri bir kamuflaj içerebilmekte veya yasalar, uluslararası toplumun takdirini kazanmak için hazırlanmakta ve uygulama alanına tam olarak taşınmamaktadır. Uygulama alanına taşındıkları ölçüde etkili olabilecek Ukrayna, medya yasaları genel olarak ve teknik açıdan medya özgürlüğünü ve özerkliğini garanti altına almaktadır.

² <<http://www.internews.org/regions/ukraine.htm>>, ulaşım tarihi:< 20.08.2005

³"Nations In Transit", Freedom House Publications, <<http://www.freedomhouse.org/research/nitransit/2002/ukraine2002.pdf>>, erişim tarihi: 27.09.2005

⁴ "Comperative Analysis of Independent Media Development in Post Communist Russia and Ukraine" Internews Reports, <<http://www.internews.ru/report/analysis/8.html>> , erişim tarihi: 16.09.2005

Yazılı Basın

Hükümetin televizyon yayıncılığı alanında etkisinin daha büyük olduğu görülmektedir. Gazetelerde ise geniş bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Değişik politik görüşler görsel-işitsel basına göre daha rahatlıkla dile getirilmekte ve yayınlanabilmektedir. Ancak yazılı basın geçmiş yıllardan gelen bazı alışkanlıklarla hükümete yönelik eleştirel konularda kendi kendine sansür uygulayabilmektedir. Özel gazeteler, tümüyle ticari bir zeminde çalışmaktadırlar. Bağımsızlık sonrası dönemde özel olarak sahiplenilen basının sorunları daha fazladır. Örneğin, devlet yoluyla temin edilen mürekkepte kısıntılar, siyasi liderler tarafından yapılan kimi müdahaleler, iftira niteliği taşıdığı belirtilen haberlere yönelik davalar, vb.⁵ Ülkede Rusça yayınların sayısı ve toplam tirajı Ukrayna dilinde yayınlananlardan daha fazladır.

2001 yılı verilerine göre Ukrayna'da 8000 dolayında periyodik yayın basıldığı belirtilmektedir. Ancak bunların 2500' ü düzenli olarak basılabilmektedir. Yazılı basının yaklaşık yüzde yetmişi özel teşebbüsün elindedir.⁶ Ukrayna'nın yazılı basın kuruluşları arasında Fakty i Kommentarii, (günlük tirajlı), Silski Visti (günlük), Vecherniye Vesti (günlük), Segodnya (günlük), Kievskiye Vedomosti (günlük), Den (günlük), Zerkalo Nedeli (siyasi, haftalık) sayılabilir.⁷ Dergi sayısı yüz civarındadır. Genellikle tiraj sayıları yüksek olmayan dergiler, belli bir konuda uzmanlaşmıştır. Dergiler arasında Kompanyon, Polityka i Kultura, Holos Ukrainy, Uriadovyi Kurier sayılabilir.⁸ Ülkede Kiev Post, What's Up, Welcome to Ukraine gibi İngilizce basılan gazeteler de yayınlanmaktadır. Ancak çok az sayıda özel gazete kâr elde edebilmektedir. Bu gazetelerin çeşitli ekonomik problemleri mevcuttur. Gazeteler, "State Press Support Fund" (Basın Destekleme Devlet Fonu) aracılığı ile devlet tarafından desteklenmektedir. Bu desteğin bağımsızlık sonrası dönem boyunca sürdüğü ve gazete dağıtımının devlet tarafından yapıldığı belirtilmelidir.

Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde Yazılı Basın

Kırım Özerk Cumhuriyeti, kendi yazılı basın kuruluşlarına sahiptir. Kırım'da Kırım Tatar dilinde basılan çeşitli gazeteler mevcuttur. Bu gazeteler arasında "Krymskaja Gazeta", "Krymskoe Vremia", "Golos Kryma"

⁵ "Ukraine", *Post Soviet Media Law and Policy Newsletter*, 15 July 1999, Issue: 56, <www.w.vii.org/monroe/issue56/ukrainehtm.> erişim tarihi:27.09.2005

⁶ Ukraine _Nations in Transit 2002, Produced by The Freedom House. org, a.g.y.

⁷ <newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/w.../1102303.st> erişim tarihi: 07.07.2005

⁸ a.g.y.

sayılabilir. Kayıtlı yazılı gazete sayısı 600 civarındadır. Ancak bunların bir kısmı düzenli olarak yayınlanabilmektedir. Rus basınını da Kırım'da etkisi büyüktür. Özellikle yaz aylarında Rus turistlerin tercih ettiği Karadeniz kıyılarında Rusça basılan gazetelerin sayısında bir artış olmaktadır. Gerek Rusça basılan gerek Rusya'dan getirilen gazete sayısı artmaktadır.

Radio ve Televizyon Yayıncılığı

Ukrayna'da radyo televizyon yayıncılığı ya devlet tarafından desteklenmekte, ya da güçlü ticari veya politik oligarşiler tarafından kontrol edilmektedir. Ülke geneline yayın yapan çeşitli istasyonların geniş izleyici kitlesi mevcuttur. Ukrayna'da Rusça yayın yapan özel kanal Inter, devlet elindeki UT-1, UT-2, UT-3 (Devlet yayın şebekesi, Ulusal Televizyon kurumu olarak bilinmekte), ulusal düzeyde yayın yapan özel kanal Studio 1+1, özel bir kanal olan STB, özel ICTV, haber ağırlıklı yayın yapan özel televizyon 5. Kanal, ayrıca yine özel bir televizyon olan Novyi kanalı başta olmak üzere çeşitli televizyon kuruluşları mevcuttur. Ukrayna'da Devlet Radyo Televizyon Kurumu oldukça geniş bir alanda yayın yapabilmekte ve ülke genelinde etkisinin güçlü olduğu görülmektedir. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde de Devlet elindeki Kırım Devlet Televizyonu yayın yapmaktadır.

Rus televizyon kanalları ORT, RTR, NTV, TV6 ve diğer bazı kuruluşlar kablo veya uydu yayıncılığı ile ülkede izlenebilmektedir. Ayrıca Polonya, Çekoslovakya, Macaristan'dan yayın yapan bazı televizyon kuruluşları da Ukrayna'da izlenebilmektedir. Ülkenin güneyinde ise Türkiye'den yayın yapan bazı televizyonların izlenebildiği bilinmektedir. Ayrıca Ukraynalılar, CNN, BBC, ZDF, TVE ve Eurosport gibi Avrupa ülkelerinin önde gelen televizyon yayınlarını uydu veya kablolu yayınlar vasıtası ile izlemektedirler.

FM radyo istasyonları arasında ise Dovira, Gala Radio, Lux, Niko FM, Radio Kijevskije Vedomosti, Radio Kontinet, ve Radio Roks sayılabilir. Ülkede ülke sınırları dışından Amerika'nın Sesi ve BBC gibi radyo yayınları da takip edilebilmektedir.

Radyo ve Televizyon yayıncılığının düzenlenmesinde etkili olan "Ulusal Televizyon ve Radyo Konseyi", Cumhurbaşkanı ve parlamento tarafından atanmakta olan üyelerden oluşan bir kurumdur. Yayın lisanslarının verilmesinde ve yenilenmesinde çeşitli yetkilere sahiptir.

Turuncu Devrim Öncesi Basın ve İfade Özgürlüğü Sorunları

1990'lı yılların başından beri ekonomisinde önemli atılımları gerçekleştiren Ukrayna, özellikle yolsuzluklarla ve ekonomideki karanlık güçlerle

mücadelelerde yetersiz kalmıştır. Kanunsuz olarak yapıldığı belirtilen bazı özelleştirmeler sonucu devlete ait büyük işletmeler, madenler, fabrikalar, doğal gaz yatakları, bankalar ve başka kuruluşlar kimliği kamuoyu tarafından çok iyi bilinmeyen bazı kişi veya kuruluşların eline geçmiştir.⁹ Kuchma döneminde basın kuruluşları da ciddi sorunlar yaşamış, bazı basın kuruluşlarının sahiplerinin kim olduğu konusunda kamuoyu net bir açıklamaya kavuşmamıştır. Kimi basın kuruluşlarının ise iktidara yakın ve ticari güçlere sahip kişilerin elinde olduğu belirtilmiştir. Örneğin bunlardan biri Leonid Kuchma'nın damadı olan Victor Pinçuk'tur.¹⁰ Pinçuk çeşitli kuruluşların yanı sıra ICTV Kanalı'nın da sahibiydi.

Ukrayna'da basın siyaset ilişkileri bağımsızlığın başından beri gergin dönemler geçirmişti. Kuchma döneminde bir dizi muhalif gazete kapatılmıştı. Daha da önemlisi gazetecilerin bazılarına yönelik şiddet eylemleri gerçekleşmiştir. 2000 yılında Georgly Gongadze isminde bir gazeteci kaybolmuş, cesedi bir yıl sonra bulunmuştur.¹¹ Bu gazeteci Ukrainska Pravda isimli internet gazetesinde dönemin Devlet Başkanı Leonid Kuchma'nın çevresi ve bazı üst düzey yetkililer hakkında yolsuzluk iddialarını gündeme getirdikten sonra 2000 yılının Eylül ayında aniden ortadan kaybolmuş, cesedi aynı yılın kasım ayında başkent Kiev yakınlarında bulunmuştur.

Bu cinayet Yuschenko'nun seçim kampanyası sırasında en önemli temalardan birini oluşturmuştu. Söz konusu cinayetin aydınlatılacağına söz veren Yuschenko büyük siyasi prim sağlamıştı. (Mart 2005 te Yushcenko, bu cinayetin faillerinin bulunduğunu açıklamış ve olayın savcılığın soruşturmasında olduğunu kamuoyuna bildirmiştir.¹² Bu açıklama ile söz konusu gazeteci cinayeti bir aydınlanma dönemine girmiştir.)

Başkan Kuchma döneminde basın çalışanları ve yöneticileri, basın ve ifade özgürlüğü açısından ciddi sorunlar yaşamışlardır. Cumhurbaşkanlığı makamından basının haber takibinde uyulması gereken ilkeleri belirlediği "Temnky" ismiyle bilinen talimatlarla basının yönlendirilmesi¹³ söz konusu olmuştur. Temnky'nin kamuoyu tarafından ilk kez tartışılması gazetecilerin oluşturduğu bazı sivil toplum kuruluşlarının "sansür" kavramına dik-

⁹ Fikret Ertan, "Ukrayna: Yeni Jeopolitik Gerçek", *Karadeniz Araştırmaları*; Sayı.5, Bahar 2005, s.110

¹⁰ Fikret Ertan, "Ukrayna: Yeni Jeopolitik Gerçek", a.g.m, s.110

¹¹ Fikret Ertan, "Ukrayna'nın Yüzü", *Zaman Gazetesi*, internet adresi: <<http://www.zaman.com.tr/?hn=152856&bl=yazarlar&trh=20050315>>, erişim tarihi. 30.11.2005

¹² Fikret Ertan, "Ukrayna'nın Yüzü", a.g.y

¹³ "Media Landscape in Ukraine", *Internews Report*, internet adresi: <<http://www.internews.org/regions/ukraine.htm>>, erişim tarihi: 16.10.2005

kati çekmek için düzenledikleri çeşitli toplantı ve etkinliklerle gerçekleştirmişlerdir. Bazen gazeteciler basını yönlendirilmesi ve sansüre tepki olarak işlerini bırakmış ve uluslar arası toplumun dikkatini bu uygulamalara çekmişlerdir.

Yine bu dönemde hükümeti eleştiren gazetecilere çok sayıda dava açılmış, yazı konularının veya eleştirilerinin iftira niteliği taşıdığı ileri sürülmüş, ayrıca muhalif basın kuruluşlarından yüksek vergiler alınmıştır. Gazeteci davalarında çok sayıda hükümet mensubunun açtığı dava vardır. Diğer yandan gazetecilerin kanunlardan yana şikayetleri olmuş, bazı ifadelerin belirsizlik taşıdığı ve yoruma açık olduğunu ifade etmişlerdir.

Başkan Yuschenko' nun iktidarına kadar geçen ilk dönem boyunca genel olarak ele alındığında Ukrayna' da ki medya kuruluşlarının büyük bir bölümünün kendi finansal bağımsızlıklarını sağlayabilecek maddi olanakları olmadığı belirtilmelidir. Bu durum, özellikle yazılı basın kuruluşlarını etkileyen bir sorun olmuştur. Medya kuruluşlarında çalışanların ve bu kuruluşların yöneticilerinin gerek eğitim gerek deneyim konularında büyük eksiklikleri bulunmaktaydı. Ukrayna'nın önemli bir bölümünde medya-pazar araştırmaları çok az yapılabilmiş, okuyucu, seyirci, dinleyici yani hedef kitleye yönelik araştırmalar son derece sınırlı kalmış ayrıca medyanın reklam verenlerle olan ilişkileri de gerek bu tür araştırmaların-eksikliği gerekse medya sektöründe yaşanan kriz ve ekonomik sorunlar gibi nedenlerle gelişme gösterememiştir.

Yazılı basında ve görsel işitsel basında editörler, eski dönem Sovyet mentalitesi ile çalışmış ve kendi kendini sansür eğilimi bu düşüncenin bir uzantısı olarak egemenliğini sürdürmüştür. Düşünceler ve yorumlar haber olarak yazılabilmiş, haberlerin kaleme alınışı veya televizyonlardan verilisinde finansal güce sahip olanların etkisi gözlenmiştir.

Ukrayna 'da ekonomi sektöründeki dalgalanmalar medya kuruluşlarının reklam gelirlerini etkilemiştir. Medyanın reklam gelirlerindeki daralma medyanın editoryal bağımsızlığının önündeki en önemli engellerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Devlet elinde olmayan özel gazetelerin çok azı kar elde edebilmiştir. Yine bu dönemde gazete basımevlerinin ve gazete dağıtımının kontrolünün, devlet tarafından yapıldığı da bilinmektedir.

Özet olarak bu dönemde, politik açıdan etkili olmak isteyen tüm güçler, basın kuruluşlarını finansal yönden desteklemişlerdir. Ukrayna'da da Sovyetler Birliği'nden ayrılan diğer tüm genç cumhuriyetlerde olduğu gibi basını yönlendirebilmek için yeni oluşan veya eski dönemden kalan tüm siyasi oluşumlar bu yolu izlemişlerdir. Örneğin, Yuschenko muhalefetteyken devletin kontrol ettiği devlet televizyon kuruluşlarından yararlanamamıştır. 5. Kanal ve ERA Kanalı dışında Yuschenko lehine yayın yapan

medya kuruluşları azdı. Bağımsızlığın ilk dönemi boyunca muhalif medya kuruluşlarına yönelik tepkilerin politik yönlendirmelerle gerçekleştiği basın ve ifade özgürlüğü açısından son derece sancılı bir dönem geçirildiği belirtilmelidir.

Turuncu Devrim Sonrasında Medya Siyaset İlişkileri

Oylalı 2004 seçimlerinin ardından, meydana gelen kitlesel hareketlerin sonucu iktidara gelen Victor Yuschenko, iktidara gelişlerini büyük bir ulusal zafer olarak nitelendirmiştir. 2004-2005 yılları Ukrayna tarihinde büyük bir dönüm noktası sayılabilir. Rejim değişikliği, 1994 yılından beri ülkeyi yöneten Kuchma rejimine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ancak yerel olmaktan çıkıp uluslararası boyut ve mahiyet de kazanmıştır.¹⁴ Victor Yuschenko liberal eğilimli bir liderdir. Ülkesini Avrupa Birliği'ne ve Nato'ya dahil etmek amacını gütmektedir. Ayrıca Rusya'yı önemli bir stratejik ortak olarak gördüğünü de açıklamıştır. Ancak Yuschenko'nun iktidara gelmesi ile başlayan dönemde sorunlar bitmemiştir. Yukarıda kısaca belirtilen Yuschenko öncesi dönemde var olan sorunların büyük bölümünün basın performansı açısından etkisi devam etmektedir.

Özellikle ilk aylar boyunca basınla daha olumlu ilişkiler kurabilen Yuschenko döneminin basının geçmişe göre daha özgür ve serbest bir konuma yükseldiği belirtilmiştir. Bazı televizyon yayınlarında daha dengeli ve objektif bir haber koverajı takip edilmiştir. Bu televizyon kuruluşları arasında Başkan Kuchma'nın damadı olan Pinçuk'un kontrol ettiği ICTV, STB; Novyi Kanal gibi televizyonlar da bulunmaktadır.¹⁵ Daha şeffaf ve özgür bir medya ortamı olmasına rağmen sorunlar tümüyle ortadan kalkmış ve gerçek anlamda demokratikleşmiş bir medya sistemi oluşmuş değildir. Medyada siyasi amaç güden sermaye çevrelerinin kontrolü sürmektedir. Kontrolün yoğun olduğu bazı medya kuruluşlarında tarafsız ve objektif bir habercilik yapıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir.¹⁶ Ancak batılı gözlemciler medyada bir iyileşme olduğunu belirtmeye devam etmektedirler.

Batılı Sivil Toplum Kuruluşlarının Medya Üzerindeki Etkisi

Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus Ukrayna 'daki rejim değişikliğinde batılı sivil toplum kuruluşlarının rolünün büyük olduğudur.

¹⁴ Fikret Ertan, "Ukrayna: Yeni Jeopolitik Gerçek", a.g.m, s.109

¹⁵ Fikret Ertan, "Turuncu Devrimin Karnesi", Zaman: <http://www.zaman.com.tr/?bl=yazarlar&trh=20060112&hn>, erişim tarihi: 21.01.2006

¹⁶ Sebastien Usher, "Turuncu Devrim Bir Yaşında", BBC News, 22 Kasım 2005: <<http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11>>, erişim tarihi. 30.11.2005

Bunlar arasında George Soros'un Açık Toplum Vakfı ile Freedom House' da bulunmaktadır. Soros'un Açık Toplum Vakfı (Open Society) özellikle doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyet ülkelerinde Amerika'nın "Project Democracy" (Demokrasi Projesi) isimli operasyonunda aktif bir rol üstlenmektedir.¹⁷ Bu kuruluşlar yoluyla eğitim faaliyetleri düzenlenmekte, çeşitli yardım organizasyonları örgütlenmekte ve hepsinden önemlisi medyanın özgürleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi adına çok çeşitli faaliyetler sürdürülmektedir.

Görünüşte kendiliğinden ortaya çıkan bu sivil darbelerin aslında uzun süreli ve örgütlü çabaların sonucu olduğu görülmektedir. Kadife devrim ya da demokrasi devrimi olarak adlandırılan bu sivil darbelerin eski Sovyet cumhuriyetlerinde gerçekleşmeleri bir tesadüf değildir. Birçok batılı sivil toplum kuruluşu tarafından, demokrasi ve özgürlüklerin yayılması için yerel sivil kuruluşlara maddi olanaklar ve eğitim desteği verilmektedir.¹⁸ Burada verilen desteğin demokrasi ve özgürlüklerin yayılması için olduğu ileri sürülürken tüm bu desteğin altında batının kendi çıkarları için giriştiği uzun dönemli çabaların bulunduğu gerçeği göz ardı edilemez.

Çeşitli yöntemlerle sürdürülen bu faaliyetlerde medyanın önemli bir rolü vardır. Batının kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek açısından medyaya verdiği rol çeşitli açılardan ele alınabilir. M. Yıldırım'dan aktarımla medyaya verilen bu rol aşağıdaki ana esaslar etrafında özetlenebilir:¹⁹

- Propaganda faaliyetleri: bilimsel ve magazin içerikli yayınların devreye sokulması, insan hak ve ihlalleri üstüne sürdürülen yayınların yoğunlaştırılması..

- Casuslar yerine yayın muhabirleriyle yerinden bilgi elde etme için yaygın bir yayıncı eğitim programının gerçekleştirilmesi.

- Medya muhabirleri yoluyla açık ve yaygın istihbarat toplanması, olanaklıysa Amerikan televizyonlarının yerli şubeleriyle yayına geçilmesi, eksik yanlış bilgilendirmeyle kitlelerin yönlendirilmesi, eğitim konferans vb etkinlikler düzenlenmesi.. Yerel medya üzerinde etkinlik kurulması..

- Medya yoluyla yanlış ve eksik bilgilendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, etnik veya geleneksel kurumların tahrip edilmesi, yeni kimlikli toplumların oluşturulması.

¹⁷ Mustafa Yıldırım, *Sivil Örümeğin Ağında*, 2005 (5. Basım), İstanbul, s.286

¹⁸ Erhan Başyurt, "Kadife Devrimin Yeni Hedefi Orta Asya", *Aksiyon*, 28.03.2005, Sayı:538, internet adresi:<<http://aksiyon.com.tr>>, erişim tarihi.01.12.2005

¹⁹ Geniş bilgi için bkz: Mustafa Yıldırım, a.g.e., s.40-41

Ukrayna örneğinde durum ele alındığında batı kökenli sivil toplum kuruluşlarının medya üzerinde yukarıda kısaca belirtilen etkilerinin önemli bir bölümünün mevcut olduğu görülmektedir. Batı kendine yakın ve kendi çıkarları için giriştiği çabalara muhalif söylemler geliştirmeyen ve kendi ülkesinin halkına da bu yönde mesajlar veren bir medya sisteminin oluşturulması ile tüm genç cumhuriyetlerde olduğu gibi Ukrayna da yakından ilgilidir. Örneğin George Soros'un Eurasia Fonu aracılığı ile desteklenen Internews, Ukrayna da bu yönde yoğun çabalar içine girmiştir. Internews Ukrayna²⁰, eğitim faaliyetleri, yasal destek, kurs, teknik yardım ve çok çeşitli faaliyetleri gerçekleştiren ve özellikle yerel medya kuruluşları üzerinde yoğunlaştırdığı faaliyetleri ile medya kuruluşları ile yakın ilişkileri olan bir kuruluştur.

Sonuç Yerine

Yuscenko ile basın arasındaki balayı dönemi beklenenden daha kısa sürmüş gibi gözükmektedir. Bu yazı kaleme alındığı sıralarda meydana gelen bir gelişme bu gözlemi doğrular niteliktedir. Ukrayna lideri Yuscenko'nun son derece lüks bir yaşam süren oğlunun haber olarak gündeme getirilmesi basınla ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Yuscenko oğlunu haber olarak gündeme getiren gazeteciyi "kiralık bir siyasi suikastçı" olarak nitelemiştir. Bu olayı takiben 600'ü aşkın önde gelen Ukrayna'lı gazeteci, bir dilekçe imzalayarak²¹ Yuscenko'dan ailesinin yaşam tarzı ve geliri konusunda kamuoyunu bilgilendirmesini istemişlerdir. Ayrıca Yuscenko hükümetinin kamuoyu desteğinin giderek azaldığı dikkati çekmektedir.²²

Yine yeni bir gelişme; yeni hükümetin 2006' da yapılması beklenen parlamento seçimlerinde haberlerin bildirilişine kısıtlama getireceğini açıklaması ile ilişkiler başka bir gerginlik dönemine girmiştir. Yuscenko hükümetine göre bu önceki yıl seçimlere gölge düşüren taraflı yayıncılığa karşı bir önlemdir. Medya çalışanları ise bunun yeni bir sansür girişimi olduğunu ileri sürmüşlerdir.²³

Ukrayna da gerçek anlamda özgürlüklerden demokratik bir kültürden ve buna göre oluşturulmuş bir medya sisteminden bahsetmek şu an için

²⁰ Internews Ukraine, internet adresi: <www.internews.ukraine.org>

²¹ "Turuncu Devrim Rant Kaynağı mı?", BBC News, 5 Ağustos 2005: <http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/08>, erişim tarihi:01.12.2005

²² Sinan Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Hükümet Görevden Alındı: Karşı Devrim İhtimali Gündeme Gelebilir mi?", 8. 10. 2005, AVSAM Yayınları, internet adresi: <http://www.avsam.org/tr>, erişim tarihi: 02.12.2005.

²³ Sebastien Usher, a.g.y.

mümkün gözükmemektedir. Burada Ukrayna halkının kendi geleceği ve ülkesi açısından tüm bu koşulları değerlendirmesi gereği önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Turuncu Devrim, beklenen özgürlüklerin ve demokrasi kültürünün yerleşmesi için bir fırsat mıdır yoksa başka tehditleri oluşturabilecek yeni bir dönemin habercisi midir? Tüm bu süreçte aktif rol üstlenen medya kuruluşları kaosu tam ortasında yer almakta hem bir hedef hem de bir silah olarak rol oynamaktadır.

Üstelik Ukrayna'daki medya hem batıdan gelebilecek yönlendirmelere açıktır, hem de Sovyet dönemi etkisinden henüz tam anlamıyla kurtulamamıştır. Gerçek anlamda bağımsız, demokratik, özgür ve sorumlu bir basın sisteminin yerleşebilmesi açısından Ukrayna'nın önünde uzun bir mesafe olduğu açıktır.

Özetle Ukrayna;

- Gerek batının ticari_siyasi etkisinden, gerekse Sovyet kontrolü ve denetiminden ve Sovyet dönemi alışkanlıklarından uzaklaşmayı başarmış,

- Kendini sosyal sorumluluk normlarına göre düzenlemiş, profesyonel etik standartlar geliştirmiş ve buna azami ölçüde uyan, Profesyonel Gazetecilik Kuruluşları yoluyla bu konuları tartışabilen,

- Finansal bağımsızlığı açısından acil önlemler almış veya bu yönde yoğun çabalar içine girmiş, çalışmalar yürüten, önlemler alabilen, tekelleşmeyi engelleyebilen,

- Gazeteci ve çalışanlarının eğitimine özel bir önem vermiş, bu konuda okul, meslek içi eğitim, seminer, kurs v.b. olanakları oluşturan, bunu gerçekleştirirken de batının etki ve denetimine girmemeye özen gösteren,

- Medyanın performansı açısından yasal standartlarını ülkenin kendi ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyebilen, yargı bağımsızlığını tam olarak sağlayabilmiş,

- Medya sistemini Ukrayna'nın kültürü, demokrasisi, ekonomisi ile bağdaştırabilen ve toplumunun sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilen, medya sistemini oluşturmalıdır

Ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumunun önemi gerek batının gerekse Rusya'nın bu ülkeye yönelik ilgisinin ve bu ilgileri nedeni ile geliştirdikleri faaliyetlerin yakın ve uzak dönemde de azalmayacağı ve bu nedenle de medyanın her zaman bu ülkelerden gelen etkilerle karşı karşıya kalacağı izlenimini doğurmaktadır. Bu etkilere açık kalan bir medya sistemi Ukrayna'nın kendi ihtiyaçlarına cevap vermesine engel teşkil edecek ve toplumunun ihtiyaçları ile bağdaşmayan bir medya sistemi

başka çıkarlara hizmet eder hale gelebilecektir. Bu gerçeğin ışığında Ukrayna kendi ulusal medya sistemini kurmak, devam ettirebilmek ve demokratik kültürüne hizmet eder hale getirmek gibi önemli bir yükümlülükle karşı karşıyadır. Ukrayna tüm bunları gerçekleştirebilecek potansiyele ve toplumsal-kültürel değerlere sahip bir cumhuriyettir.